

В. М. Мельник**ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА ГОРОВЕНКА ГРИГОРІЯ ГАВРИЛОВИЧА
(ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Г. Г. ГОРОВЕНКА)***Доповідь на науково-практичній конференції**«Актуальні питання торакальної хірургії», присвяченої 100-річчю з дня народження професора Горовенка Григорія Гавриловича*

Вельмишановний Юрію Івановичу! Вельмишановна Наталія Григорівна! Вельмишановні рідні і близькі Григорія Гавриловича! Вельмишановні колеги і учасники конференції!

Сьогодні, 3 лютого, вся медична спільнота і всі ми відзначаємо 100-річчя з дня народження Григорія Гавриловича Горовенка — учасника Великої Вітчизняної війни, Заслуженого діяча науки УРСР, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, доктора медичних наук, професора, визначного українського вченого і організатора, фтизіохірурга і фтизіатра, одного із засновників школи сучасної фтизіохірургії і торакальної хірургії України, який підготував цілу плеяду талановитих хірургів-вчених, вірних традиціям свого вчителя — віртуоза в мистецтві торакальної хірургії.

Дитячі на юнацькі роки

3 лютого 1914 року в селі Піщане, Тальнівського району Черкаської області в селянській сім'ї Гаврила Дмитровича та Домніки Костянтинівни Горовенків народилося два

сини — Григорій і Микола. Один — майбутній лікар і вчений, а другий — майбутній вчитель.

Я вам надаю, що 1914 рік був надзвичайно тяжким роком не тільки для сім'ї Горовенків, але й для всього народу України.

1 серпня 1914 р. почалася Перша світова війна між Антантою (а це Росія, Велика Британія і Франція) і між Троїстим союзом (а це Німеччина, Австро-Угорщина, Італія). І зразу ж воєнні дії перекинулися на територію України.

Бо в цій війні Австро-Угорщина хотіла захопити Волинь і Поділля, а Російська імперія прагнула захопити всю Галичину, Закарпаття і Буковину. А українці, розділені між двома імперіями, змушені були воювати один з одним.

Припинилася зовнішня торгівля, завмерли величезні чорноморські порти. Заводи і фабрики збільшували воєнні замовлення і скорочували виробництво предметів широкого вжитку. Занепали промисловість і сільське господарство. Нестримна інфляція, збільшення податків, підвищення цін, різке скорочення заробітної плати, катастрофічне зниження життєвого рівня, недоїдання і голодування населення. Все це негативно позначилося і на добробуті сім'ї Гаврила Дмитровича.

Отже, 1914 рік, рік війни, пролетів серед гуркоту гармат, серед свисту куль і пострілів, немов пророкував новонародженому Григорію Горовенку теж у своєму житті брати участь у війні.

Діти Гаврила Дмитровича зростали і набиралися життєвої мудрості. Серед мальовничих просторів Черкащини під п'яним сосновим лісом, поміж просто-

рих луків, поміж пахучих трав, на берегах тихої, де-не-де зарослої комишем річки Гнилий Тікич, у якій купалися гуси, а на березі за селом паслися корови, у Піщаному проходило босоноге дитинство Григорія.

Тут же, у селі Піщаному швидко майнули шкільні роки Григорія. Першу школу в с. Піщані збудувало земство у 1910 році, навчання проводив один учитель Сушко. До цієї школи ходили діти з двох сіл Лотошево і Піщани. І тут навчався Григорій. У 1920 році ця школа для обох сіл — стала Піщанською семирічною школою. Першим директором семирічної школи був Герасименко Іван Федорович, який народився в с. Калниболот. А ми знаємо, що в цьому селі народився Олександр Самійлович Мамолат, з яким в майбутньому прийдеться працювати Григорію Гавриловичу.

Батьки — Гаврило Дмитрович і Домніка Костянтинівна — багато уваги приділяли вихованню синів. Григорій вчився добре. Користувався повагою і мав авторитет серед своїх товаришів.

Якщо вже мова йде про школу, то, до речі, брат-близнюк Григорія — Микола Гаврилович тривалий час працював завучом, а потім директором школи у селі Майданці. Під час війни німці перетворили цю школу у конюшню. Після війни Микола Гаврилович і Параска Миколаївна Горовенки організували школу у чотирьох приміщеннях: у школі, у колишній поповій хаті, у заводському клубі і в хаті однієї жительки. У 1951 році Горовенка Миколу Гавриловича, як фахівця з вищою освітою, було обрано головою колгоспу, а потім, коли почалася епопея об'єднання колгоспів, він знову повернувся до школи і працював у ній, аж до смерті — до осені 1968 року.

Шахтарські роки

А Григорій Гаврилович через бідні, скрутні роки сім'ї Горовенків, закінчивши семирічку, з 14 років почав працювати. У 1928 р. його з комсомольцями Тальнівського району направили в Горлівку, на відбудову шахт Донбасу. Тут же він закінчив гірничо-промислове училище і був зарахований на шахту № 1 "Кочегарка". На цій шахті він працював спочатку кріпильником, потім вибійником, а потім машиністом електровоза в бригаді уславленого Микити Ізотова. Я нагадаю, вибійник Микита Ізотов у січні 1932 року виконав план з видобутку вугілля на 562 %, у травні — на 558 %, а у червні — на 2000 % (це 607 тонн вугілля за 6 годин).

Я думаю, що ви уявляєте собі, як приходилось працювати Григорію Гавриловичу у такій бригаді — працю-

вали до безтями, не покладаючи рук. І Григорій Гаврилович одним із перших на шахті отримав почесне звання ударника праці.

Вже пізніше, у травні 1977 року, за доблесну шахтарську працю і за розвиток "Ізотовського руху", адміністрація шахти, навечно зачислила Григорія Гавриловича почесним шахтарем "Кочегарки".

Тут на Донбасі Григорія Гавриловича застав Голодомор 1932–1933 років, який, до речі, забрав життя 10068 жителів Тальнівського району. А на Донбасі, мовляв, голоду не було, бо шахти та заводи давали заробіток усім бажаючим. Але це не так. Незначний харч-пайок отримували шахтарі і мешканці донбаських міст. А в селах Донеччини, де мешкало переважно українське населення, голод був і значний.

Навчання у гірничо-промисловому училищі, шість років тяжкої, рабської роботи на шахті "Кочегарка", в тому числі в часи голодомору, дали Григорію Гавриловичу багато для розуміння життя і свого місця у ньому.

Студентські роки

В 1935 році наступив переломний момент для молодого, здібного шахтаря Григорія Гавриловича. Він так згадував про це: "У 1935 році секретар Горлівського міського комітету комсомолу, в майбутньому відомий письменник Борис Горбатов, закликав молодих шахтарів вчитися. Двадцять сім гірників, і серед них мене, направили до Харківського медичного інституту".

Григорій Гаврилович дуже відповідально ставився до навчання, був дисциплінований, уважний і ввічливий при поводженні з викладачами, медичними працівниками і хворими на практичних заняттях. Він не порушував навчальної дисципліни. Маючи за плечима життєвий досвід, користувався повагою і довірою серед студентів і викладачів, доброзичливо і чуйно ставився до хворих.

В інституті, як він згадував: "Нам було не легше, ніж у забої. За рівнем підготовки ми явно поступалися іншим студентам. Але допомагала шахтарська впертість, наполегливість. Спали по декілька годин на добу, і вже на третьому курсі всі стали відмінниками навчання, а троє з нас, в тому числі і я — іменними стипендіатами".

Мізерної стипендії не вистачало, тому студенти підробляли на розвантажуванні вугілля, а також знаходили час і для книг, пісень, театру, спорту.

Так, Григорій Горовенко займався штангою і у своїй ваговій категорії посідав друге місце в Україні.

В 1939 р. він закінчив інститут з відзнакою, йому запропонували вступ до аспірантури. У 1939–1941 роках Григорій Гаврилович — аспірант кафедри хірургії № 1 Харківського медичного інституту. Підготував кандидатську дисертацію, але захистити її не встиг, бо розпочалася війна.

Фронтові роки

У перший день війни під вечір 22 червня 1941 року Григорій Гаврилович вже одягнув військову форму і з наступних днів потрапив хірургом у 57-й автохірургічний загін Північно-Західного фронту, який обороняв наступ на Ленінград та Прибалтику. Вже у 1941 році він

був нагороджений медаллю "За бойові заслуги" і "Орден Червоної зірки".

Діяльність військово-польового хірурга, лікаря Горовенка у роки Великої Вітчизняної війни була зразком героїзму і мужності.

Наприкінці 1941-го і на початку 1942-го років Григорій Гаврилович вже командир і хірург медико-санітарного батальйону 27-ї Стрілецької бригади Північно-Західного фронту. Цей батальйон пізніше був реорганізований у хірургічний польовий рухомий госпіталь 1-ої лінії фронту.

Наприкінці 1942 року Григорія Гавриловича призначають командиром і хірургом 578-го медико-санітарного батальйону, але вже Донського фронту.

У 1942 році він вступає у лави КПРС (партквиток № 06225374).

Отже, до 1943 року Григорій Гаврилович брав участь у оборонних боях під Ленінградом, Сталінградом, Москвою, на Курсько-Орловській дузі, яка стала переломною у ході цієї найстрашнішої світової війни.

З 1943 року і до кінця війни Григорій Гаврилович начальник і одночасно хірург хірургічного польового військового госпіталю № 5194 Донського фронту.

Згадую, як розказував Григорій Гаврилович, в яких жахливих умовах приходилося оперувати хворих і поранених. Операційні розгорталися у палатках. Коли радян-

ські війська оточили подвійним кільцем Сталінград, в якому знаходилися німецькі, італійські, румунські і угорські війська, то всі пацюки і миші вислизнули з міста і гасали по окопах довкола Сталінграда. Вони буквально повзали по стріляючих бійцях, бігали по операційній палатці, де цілодобово оперували поранених. Приходилося хвилину подрімати, сидючи, і далі за операційних стіл. Їжі й води не вистачало. Це були нестерпні, жахливі умови.

За проявлений героїзм, врятування життів тисячам і тисячам бійців та повернення їх на фронт у 1943 році Григорія Гавриловича нагороджують медалями "За Ленінград" і "За Сталінград", а також "Орден Великої Вітчизняної війни II ступеня". У 1944 році Григорій Гаврилович отримує бойову медаль "За Москву".

З початку 1944 року начальник хірургічного польового військового госпіталю № 5194 Григорій Горовенко продовжував воювати у наступальних Корсунь-Шевченківській, Умань-Ботошанській та Яссько-Кишинівській операціях. У наступальних операціях кошмарні умови для фронтовиків були ще гірші, ніж під час відступу радянських військ, бо продовольчі та бойові запаси країни танули, як сніг під жарким літнім сонцем. Єдиним благом був піднесений дух бійців, бо вони крок за кроком, метр за метром звільняли свою рідну землю, як згадував Григорій Гаврилович.

Як розповідав Григорій Гаврилович: "Один із найщасливіших днів у моєму житті було визволення нашої частиною рідного села Піщане, де жили батько й мати".

При звільненні українських земель приходилося оперувати не менше, ніж раніше. Поранених на санях чи підводах підвозили. Вони були неголені, вошиві, обірвані. Один з бійців так описав свою хірургічну операцію.

(Цитую) "Оперували мене в сосновому гаю, куди долітала канонада близького фронту. Гай був начинений

возами і вантажівками, які безупинно підвозили поранених. В першу чергу пропускали тяжкопоранених. Під запоною просторого намету з бляшаною трубою над брезентовим дахом, стояли в один ряд столи, накриті цератою. Роздягнені до нижньої білизни поранені, як залізничні шпали, лежали на столах і на землі. Це була внутрішня черга — безпосередньо до хірургічного ножа.

Серед натовпу сестер виділялась висока фігура хірурга, починали мелькати його оголені гострі лікті, чулися уривчасто слова якихось його команд, які не можна було розібрати через шум примусу, що невпинно кип'ятив воду. Час від часу лунав дзвінкий металевий ляпанець: це хірург викидав в цинковий таз витягнутий осколок або кулю до підніжжя столу. Нарешті хірург розпрямлявся і, змучений, неприємно, червонястими від безсоння очима поглянувши на інших, що чекали своєї черги, йшов в кут мити руки" (*Кінець цитати*).

26–27 березня 1944 року бойові підрозділи, в яких служив Григорій Гаврилович, вступили на державний кордон Радянського Союзу з Румунією на ріці Прут і вступили на територію Румунії. Надалі Григорій Гаврилович брав участь у звільненні окупованих територій Румунії, Болгарії, Югославії, Угорщини, Чехословаччини та Австрії.

Упродовж всієї війни від медиків вимагалися знання, досвід, талант, працьовитість, мужність і відповідальність при виконанні всіх своїх обов'язків налюбій ділянці, влюбих умовах бойової і медичної обстановки.

У пайок входив хліб і чуточку олії. Хліб розрізаєш і на усіх-мало.

Упродовж війни багато армійських госпіталів опинялися у зоні бойових дій. Так, в районі Дунапентеле (Угорщина) німці увірвалися у хірургічний польовий військовий госпіталь № 5194, яким керували підполковник Г.Г.Горовенко і майор А.А.Борисов. Лікарі вступили в нещадний, нерівний бій, щоб захистити поранених та забезпечити їх евакуацію. Незважаючи на вкрай складну і небезпечну ситуацію особовий склад госпіталю завдяки мужності та організованості його командира Григорія Горовенка під вогнем супротивника евакуював поранених за Дунай і невдовзі поновив роботу госпіталю.

За особисту мужність і відвагу, проявлені під час евакуації поранених і врятування їм життя Г. Г. Горовенко був нагороджений і "Орден Великої Вітчизняної війни І ступеня" та удостоєний подяки від маршала Радянського Союзу Георгія Костянтиновича Жукова.

Підсумовуючи фронтовий етап діяльності Григорія Гавриловича, нагадаю, що він брав участь у боях під Ленінградом, Москвою, Сталінградом, на Курсько-Орловській дузі, в Корсунь-Шевченківській, Умань-Ботошанській та Яссько-Кишинівській операціях. Він звільняв Румунію, Югославію, Болгарію, Угорщину, Чехословаччину та Австрію від німецьких загарбників.

У 1945 році Григорія Гавриловича нагороджують медаллю "За Перемогу над Німеччиною", а після війни його знайшли нагороди "За Відень", "За Будапешт", "20 років Перемоги".

Більше 12 тисяч кілометрів пройшов важкими фронтовими шляхами військовий хірург Г.Г.Горовенко. Тисячі й тисячі поранених бійців і офіцерів повернув він в ряди тих, хто боровся проти фашистів. В землянках, нетопле-

них хатах, серед лісу і поля цей лікар зробив своїми руками більше 14 тисяч операцій.

За проявлений героїзм і доблесний, ратний труд в роки Великої вітчизняної війни Григорій Гаврилович Горовенко нагороджений чотирма орденами і 10 медалями.

Закінчив війну у військовому званні підполковника медичної служби.

У 1946 році Григорія Гавриловича демобілізували як інваліда Великої Вітчизняної війни, оскільки осколкові поранення не минали і його.

Робота в НДІ

Григорій Гаврилович прибув до Києва. Міністерство охорони здоров'я УРСР направило Григорія Гавриловича до нашого інституту і призначило його головним лікарем Українського НДІ туберкульозу — з 30 листопада 1946 року і одночасно завідуючим хірургічним відділом. З того часу весь його життєвий і трудовий шлях протягом 40 років був пов'язаний з інститутом.

Багатий життєвий і практичний досвід, набутий під час війни, зіграв свою роль у становленні Григорія Гавриловича як фтизіохірурга, як науковця, як педагога, як наставника, як громадського діяча.

Неабиякої мужності вимагала праця хірурга Горовенка в післявоєнний час, коли ситуація з туберкульозом набула жакливого розмаху, а протитуберкульозна служба знаходилася в жалюгідному стані. Антибіотиків не було. Практично невиліковними були менінгіт, казеозна пневмонія та інші форми туберкульозу.

Співробітники інституту працювали у надзвичайно важких умовах. Так, взимку, в корпусах інституту вікна були наполовину забиті дошками та заткнуті солом'яними матами. Температура повітря в операційній сягала 6 градусів. Щоб хоч якось прогріти операційну, палили в тазак спирт, адже операційний день тривав по 10–12 годин.

Палати і коридори були переповнені хворими. В них лютував страшний холод.

На 1950–1960 роки припадає становлення торакальної хірургії. Григорій Гаврилович швидко взявся за нову тему дисертації “Открытый хирургический метод лечения больших и гигантских каверн при туберкулезе легких” і успішно захистив її 10 січня 1951 року у Львівському державному медичному інституті.

Водночас Григорій Гаврилович багато оперує.

В 1950 р. пацієнтка Мінєніна з Умані надіслала директору інституту Олександр Самійловичу Мамолату ось таку телеграму (*цитую з оригіналу*): “Вернувшись в свой родной очаг, к своим детям из стен вверенного Вам института мне хочется принести мою искреннюю, сердечную благодарность Вашим научным сотрудникам: заведующему 1-м хирургическим отделением доктору Горovenko Григорию Гавриловичу и лечащему врачу Старенченко Владимиру Тимофеевичу за большую заботу и теплое, внимательное отношение в области лечения меня по ликвидации эмпиемы. Поэтому убедительно прошу Вас объявить благодарность доктору Горovenko Григорию Гавриловичу и лечащему врачу Старенченко Владимиру Тимофеевичу. От души передайте мое искреннее пожелание здоровья и успеха в их благородном научном труде на благо восстановления здоровья Советского народа. С сердечным приветом Минєніна” (*кінець цитати*).

У 1952 році директор Українського НДІ туберкульозу імені академіка Ф.Г.Яновського Олександр Самійлович Мамолат запрошує до інституту колишнього фронтовика-хірурга, кандидата медичних наук Миколу Михайловича Амосова, який на той час працював у Брянській обласній лікарні.

Вже з кінця 1952 р. інститут почав широко розвивати резекційну хірургію легень, спочатку при туберкульозі, а потім при неспецифічних захворюваннях легень і пухлинах.

Ініціаторами і піонерами резекційної хірургії легень в Україні були Микола Михайлович Амосов, Григорій Гаврилович Горovenko та Іван Мусійович Сліпуха. Вони ж започаткували й наукові розробки і наукові дослідження з питань резекційної хірургії. Їх успіхи і досягнення у розвитку легеневої хірургії були основоположними і визначили хід розвитку цієї галузі медичної науки в Україні.

Від торакопластики і операцій на каверні Григорій Гаврилович переключив свою діяльність на резекції легень та пневмонектомії.

Ось який лист поступив до газети “Вечірній Київ” (*цитую з оригіналу листа*): “У 1954 році я захворіла туберкульозом льохкіх. Приїхала лікуватись до Києва. В 1956 році мені зробили операцію — резекцію лівого льохкого — в тубінституті доцентом Григорієм Гавриловичом Горovenком, нині професор. Я проста, непомітна жінка, але мені врятували життя такі знатні люди, які завжди стоять на варті людського життя, люди в білих халатах, люди, які повертають людину до життя.

Я вже одинадцять років живу з одним льохкім, почувую себе дуже і дуже добре. Отже я хочу винести велику подяку Григорію Гавриловичу Горovenку і всім врачам і

нянічкам, і побажати великих і світлих удач у їхній почесній роботі.

Я хочу, щоб таку людину, як Григорій Гаврилович Горovenko часто передавали по радіо, щоб таких людей знала вся наша Країна. Скворцова Євгенія Філіповна” (*кінець цитати*).

Ви чули в цьому листі фразу “доцентом Григорієм Гавриловичом”. Це не помилка, а правда. Адже з 1953 року Григорій Гаврилович за сумісництвом працював доцентом кафедри фтизіатрії Київського інституту удосконалення лікарів.

У 1961 році Григорій Гаврилович Горovenko у Київському медичному інституті ім. О.О.Богомольця захистив докторську дисертацію на тему “Резекция легких после неэффективной коллапсотерапии при туберкулезе” під керівництвом професора Амосова. А вже у 1962 році ВАК СРСР присвоїв Григорію Гавриловичу вчене звання професора.

Григорій Гаврилович Горovenko тісно співпрацював з багатьма науковими підрозділами інституту. Тому його наукові праці присвячені широкому колу питань, зокрема:

диференціальній діагностиці захворювань легень, патофізіології дихання і кровообігу, біохімічним порушенням при легеневій патології, вивченню різноманітних патофізіологічних змін з боку дихальної та серцево-судинної систем у хворих на патологію легень до, під час та після оперативних втручань, хірургічному лікуванню патології легень у поєднанні з цукровим діабетом, розробці організаційних і наукових основ інтеграції фтизіатрії і пульмонології.

03 грудня 1966 року наказом МОЗ УРСР Григорій Гаврилович Горовенко призначений заступником директора з наукової роботи Київського НДІ туберкульозу і грудної хірургії. Він змінив на цій посаді професора Клебанова Марка Абрамовича, і одночасно був завідувачим хірургічним відділенням.

Скоро виявилось, що резекційна хірургія і пневмонектомії в умовах недостатньої антимікобактеріальної терапії не вирішують всіх проблем фтизіохірургії і не завжди можуть бути застосовані, особливо при двобічних процесах, при вираженій дихальній недостатності, тому Григорій Гаврилович і його учні продовжили розробку:

методів кавернотомії та кавернопластики, резекції легень після колапсхірургічних втручань, методів хірургічного лікування поширених форм туберкульозу.

У різні часи поряд з Олександром Мамолатом, Миколою Амосовим, Григорієм Горовенком і Іваном Сліпучою наш інститут здобував славу і завдяки таким фахівцям, як:

Костромін Павло Ілліч (хірургічні втручання на каверні);
Радіонов Борис Васильович (торакальна хірургія);
Онишко Микола Антонович (анестезіологія);
Драбкіна Рахіль Йосипівна (імунологія та мікробіологія);
Кшановський Станіслав Адольфович, (дитяча фтизіатрія);
Чернушенко Катерина Федорівна (мікробіологія та імунологія) — працює в інституті з 1951 року;
Бялик Йосип Борисович (фтизіатрія);
Рудін Володимир Петрович (диспансеризація хворих);
Хомяк Олена Василівна (туберкульоз очей);
Мурза Віталій Петрович (лікувальна фізкультура);
Клебанов Марк Абрамович і
Яценко Борис Петрович (фтизіатрія)
Степанська Ольга Харитонівна і Юхно Олександр Іванович (кістково-суглобовий туберкульоз);
Полонський Б.Я. (урогенітальний туберкульоз);
Юр'єва Валентина Фотіївна (патоморфологія) та багато інших.

Вони внесли значний вклад у розвиток української фтизіопульмонології.

Дуже багато хворих на неспецифічні захворювання легень потребували хірургічних втручань і тоді відділення Григорія Гавриловича почало більше спеціалізуватися на хірургії неспецифічної патології легень і плеври, а відділення Сліпучи Івана Мусійовича — на фтизіохірургії. Ці напрями почали виділятися десь у середині 70-х років.

Щоб впроваджувати нові види хірургічних втручань в інституті був експериментальний відділ. Наскільки я знаю, в ньому, зокрема працював Валерій Іванович Клименко. Цей відділ, що тільки не робив, і пересадку волосся, і розробляв операції на сечовому міхурі, і звісно, на легенях і плеврі. Координував цю роботу Григорій Гаврилович Горовенку. Він розробив різноманітні варіанти оперативних втручань при використанні поролону, як пломбірувального матеріалу, а потім з використанням медичного клею типу "Ціакрин".

Правда, від поролону швидко відмовилися, бо введення у плевральну порожнину поролон пізніше хворі відкашлювали кусочками через бронхи, а от ціакрин застосовували ще довго.

Багато з Вас пам'ятають залізну завісу і холодну війну з Радянським Союзом. Потрапити за кордон тоді могли лише обрані одиниці. Григорій Гаврилович, який під час війни пройшов пів Європи, після війни лише один раз його випустили за кордон у службове відрядженні до Болгарії у 1962 році.

У 1963–1965 роках Григорій Гаврилович був депутатом Залізничної районної ради Столиці.

Горовенко Григорій Гаврилович — автор більше 250 наукових праць, в тому числі 7 монографій, найважливіші з них:

"Хирургическое лечение каверн при туберкулезе легких путем их вскрытия" (1954 рік),

"Резекция легких после неэффективной коллапсотерапии" (1962 рік),

"Операции непосредственного воздействия на каверну легкого" (1967 рік),

"Хирургическое лечение заболеваний легких у больных пожилого возраста" (1973 рік).

Ще будучи кандидатом наук Григорій Гаврилович почав готувати учнів. Першим дисертантом Григорія Гавриловича був Яцожинський Ю. Д. (захистив кандидатську дисертацію у 1959 році, став професором і завідувачем кафедри у Сімферополі), першим доктором наук був Сліпуча Іван Мусійович (1964 рік).

Під керівництвом Григорія Гавриловича підготовлено і захищено 11 докторських і 25 кандидатських дисертацій.

Серед учнів Григорія Гавриловича були відомі професори, доценти кафедр, завідувачі відділами науководослідних інститутів — зокрема такі знаменитості як Сліпуча Іван Мусійович, Брусиловський Борис Мойсеевич, Спесівцев Олег Григорович (Запоріжжя), Радіонов Борис Васильович (нині здравствуючий, який багато спогадів написав про свого Вчителя), ініціатор бронхології Пугачов Валентин Степанович, проф. Ісмаїлов Ф.М. (Ашхабад), Ю. Д. Яцожинский (м. Сімферополь), Ю. Г.Тарапон (м. Ужгород), та багато інших.

Він підготував більше 500 торакальних хірургів для України та інших союзних республік.

За ініціативи та при безпосередній участі Григорія Гавриловича Горовенка і Юрія Дмитровича Усенка вперше в Україні було проведено наукове обґрунтування, організаційну роботу щодо створення системи пульмонологічної допомоги, введення нової лікарської спеціальності — пульмонологія.

У 1969 році Міністерством охорони здоров'я УРСР була створена проблемна комісія "Патологія органів дихання", яку очолив професор Горовенко. Саме завдяки його наполегливості та працездатності Україна стала першою республікою у Радянському Союзі, де було проведено 9 щорічних наукових конференцій пульмонологів.

Почалася велика консультативна робота та підготовка кадрів-пульмонологів, організовувались обласні пульмонологічні відділення і центри. Це сприяло значному зниженню показників поширеності, захворюванос-

ті і смертності при хворобах органів дихання в Україні.

За значний вклад у розвиток торакальної хірургії Григорій Гаврилович був нагороджений високими державними нагородами — значком “Відмінник охорони здоров’я”, у 1964 році — Почесною Грамотою Верховної Ради УРСР, у 1969 році йому присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки УРСР, а 11 березня 1976 року Григорій Гаврилович нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

“Я вперше познайомився з Григорієм Гавриловичем 3 жовтня 1977 р., коли я після роботи хірургом в Малинській ЦРЛ та служби в армії поступив на навчання у клінічну ординатуру до нашого інституту. Цього дня після бесіди з директором інституту Олександром Самійловичем Мамолатом і секретарем партійної організації Леонідом Йосиповичем Жуковським вчений секретар Євгенія Миколаївна Варфоломеева провела мене у кабінет заступника директора інституту з наукової роботи, професора Григорія Гавриловича Горовенка.

Григорій Гаврилович люб’язно поговорив зі мною про мене, про батьків, про роботу і службу в армії. Запитав, що я вмію робити у загальній хірургії. Григорій Гаврилович вразив мене з першого погляду як високий інтелектуал і надзвичайно, коректна людина.

Потім Григорій Гаврилович завів мене в ординаторську. В ординаторській знаходилися хірурги двох хірургічних відділень та анестезіологи. Він віддав мене в руки професору Івану Мусієвичу Сліпусі.

Хірургічні відділення знаходилися тоді там, де сьогодні відділення Михайла Михайловича Кужка і Рени Станіславівни Давиди.

Григорій Гаврилович щодня проводив п’ятихвилинки, консультував хворих, оперував. Після загальної хірургії я засвоював ази торакальної хірургії.

Дуже швидко я зрозумів, що зустріч з Григорієм

Гавриловичем — це поворотний пункт у моєму житті, це подарунок долі. В особі Григорія Гавриловича я побачив надзвичайно гарну, чарівну, спокійну, мудру, освічену людину, найвищого фахівця.

Він жодного разу не підвищив голосу ні на кого, навіть у найскрутніші моменти під час операції він був тихий, спокійний і щось шепотом, інколи мало зрозуміло говорив.

Його ерудиція, гармонійність, далекоглядність завожували мене.

Спілкування з Григорієм Гавриловичем захоплювало мене. Він надовго заряджав не тільки мене, а й усіх хірургів своєю позитивною енергією, позитивним озоном.

У жодного з нас не було питання, на яке він не міг дати вичерпної і, здавалося, остаточної відповіді.

Його доброзичливість і цікавість до співрозмовника були дуже щирими.

Він був вельми далекий від якого-небудь самозвеличення чи хизування, не любив всякого підлабузництва, на кореню припиняв всяке нашіптування, наклепи, доноси, ябідництво.

Повсякденно нами відчувалася фронтова дисципліна. Для нас він був авторитетом і прикладом.

Григорій Гаврилович у всьому був простий і щирий. У потрібній ситуації він проявляв почуття гумору, але найбільше тоді, коли ми святкували його дні народження. Тоді він інколи розказував про свої фронтові шляхи.

Одним словом, я би сказав, Григорій Гаврилович був позитивно прекрасною особистістю, він був ідеалом людяності, гуманізму й професіоналізму.

Не даремно ми всі називали Григорія Гавриловича “батьа”, оскільки він був нам як батько. Але сказати так — значить нічого не сказати, тому що все сказане — лише натяк на ту таємницю, якою являла собою ця людина.

А ще пізніше я зрозумів для себе, що Григорій Гаврилович — це геній, який жив вірою в добро, діяв з любов’ю до ближнього — і до хворого і до будь якого медичного працівника. Він був зразком людини й лікаря, який повсякденно скрупульозно дотримувався клятви Гіпократата” — ось таке моє власне, узагальнене враження склалося про професора Григорія Гавриловича Горовенка.

Я ніколи не забуду як Григорій Гаврилович проводив консультації тяжких хворих і тих хворих, які планувалися на операцію. Такі консультації проводилися у ординаторській у присутності всіх лікарів обох хірургічних відділень та рентгенолога. Ми слухали ретельну доповідь лікуючого лікаря, проглядали серію рентгензнімків. Потім ходячих хворих запрошували у ординаторську, де дещо в нього уточнили, а потім всі прослуховували хворого. До тяжкого хворого йшли у палату чи у палату інтенсивної терапії. Кожний бажачий лікар міг висловити свою думку, а потім Григорій Гаврилович робив висновок. Це була велика школа для нас, тоді молодих.

Як хірург високої кваліфікації, Григорій Гаврилович найдосконаліше володів всіма видами операцій на грудній та черевній порожнині. Пригадую, як Іван Мусієвич Сліпуха оперував, а я йому асистував під час пневмонектомії. Настільки була зрощена легеня, що ми порвали її так, що живого місця не було. Все кровило, все продува-

ло повітрям і булькало.

Все це дуже дратувало Івана Мусійовича, мої кисти вже були сині, бо з кожним новим надриком Іван Мусійович інструментом давав мені по пальцях. Вже перелили багато крові хворому.

А коли дійшли до кореня легені, то він був настільки зрослий, майже рубцьовий. Корінь був настільки товстий, що УКЛ не можна було підіпхати. Виділити корінь легені далі Іван Мусійович вже не міг, бо була загроза травмувати крупні судини.

І зупинити операції вже було неможливо, і закінчити її було неможливо. Хоч сядь і плач! Тоді Іван Мусійович покликав Григорія Гавриловича.

Григорій Гаврилович мовчки, тихенько, без шуму, без крику і без паніки, міліметр за міліметром почав виділяти корінь легені, якнайбільше заглибившись у середостіння. Коли вже корінь був у руках, то Григорій Гаврилович наклав УКЛ і так видалив легеню.

Цим я хочу продемонструвати, яким віртуозом у торакальній хірургії був Григорій Гаврилович.

Григорій Гаврилович оперував добротно, класично, анатомічно, акуратно, нетравматично, користувався, як правило, стандартними прийомами.

Хоча в екстремальних, загрозливих хірургічних ситуаціях миттєво реагував на інтраопераційні ускладнення і ніколи не розгублювався у нестандартних ситуаціях.

В таких випадках для усунення інтраопераційних ускладнень інколи діяв нестандартно і правильно, що свідчило про його великий фронтовий досвід.

В ході операції приймав відповідальні рішення, оскільки Григорій Гаврилович вважався вершиною легеневої хірургії в Україні.

Я би сказав, що Григорій Гаврилович був хірургом розумового типу і мав добре виражену інтуїцію і здатність ставити правильний діагноз на підставі невеликої кількості даних і правильно прогнозувати наслідки захворювання чи ускладнення.

Він завжди був упевнений у собі та твердо знав свою справу. Він, мабуть, мав такі вроджені особливості, які допомагали йому швидко і правильно реагувати на непередбачувані «форс-мажорні» фактори, незалежно від того чи вони залежали від хірурга чи від хворого чи їх Бог послав зовні”.

До особистих людських якостей професора Горовенка Григорія Гавриловича слід віднести виняткову спостережливість та інтуїцію, надзвичайну простоту і здатність відчувати страждання інших людей як своє власне. Ці риси характеру здобули йому величезну популярність серед хворих. Григорія Гавриловича щиро любили хворі, пам’ятали, вшановували і через десятки років після лікування.

Для Григорія Гавриловича було притаманно дбайливе ставлення до людей, гуманне відношення до хворого, високе почуття обов’язку, величезна працездатність і талант хірурга і експериментатора.

Григорій Гаврилович Горовенко заклав підвалини сучасної школи фтизіохірургів, навчив і виховав багато сотень лікарів, які з гідністю продовжують справу свого Вчителя.

Безпосереднім учнем і послідовником Григорія Гавриловича Горовенка в торакальній хірургії є, в минулому головний торакальний хірург МОЗ України, до 2012 року керівник хірургічного відділу нашого інституту, доктор медичних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Борис Васильович Радіонов.

З 1965 року Борис Васильович працює в нашому інституті, де пройшов шлях від клінічного ординатора до наукового керівника хірургічного відділення. Ним, під керівництвом і безпосередньою участю Григорія Гавриловича Горовенка, розроблений цілий ряд оригінальних хірургічних операцій і методик диференціальної діагностики, технологій діагностики та лікування хворих на туберкульоз, онкологічні й неспецифічні гнійні захворювання легень.

Про присутність Бориса Васильовича у клініці ми знали по запаху діметоксиду. Якраз тоді він виконував свою докторську дисертацію із застосуванням цього препарату — диметилсульфоксиду.

Саме завдяки ініціативі Радіонова Бориса Васильовича в пам’ять про вчителя у хірургічному відділі Інституту був створений кабінет-музей Григорія Гавриловича Горовенка.

У спогадах Бориса Васильовича читаємо:

“Я щасливий, що мене по життю завжди супроводжували мудрі поради моїх вчителів і колег, які в різні періоди спілкування з ними, заклали в мені добре, відповідальне і цілеспрямоване відношення до пізнання моєї спеціальності, як в практичному, так і в науковому плані, прищепили почуття співпереживання у відношенні до хворих.

Мій шеф Григорій Гаврилович був надзвичайно самобутньою, незалежною і високопорядною людиною”. “Його природна мудрість, життєвий досвід, знання психології людей завжди були точними сейсмічними датчиками”.

“Наш “батьа”, так шанобливо хірурги називали його між собою, був надзвичайно мудрою людиною. Протягом багатьох десятиліть він був камертоном для наших душ,

за яким ми визначали свою якість" (*кінець цитати*).

Григорій Гаврилович проводив надзвичайно повчальні й ґрунтовні клінічні обходи. Це не були "просто обльоти", як це буває в інших клініках. Григорій Гаврилович приділяв багато уваги кожному хворому: лікуючий лікар доповів коротко про хворого, тут же проглянули найінформативніший рентгензнімок, потім Григорій Гаврилович прослухав хворого, дав рекомендації тут же. Кожного хворого Григорій Гаврилович підбадьорив, обнадіяв, "похлопав" по плечу чи погладив по голові. І після обходу такої професорської величини кожному хворому ставало легше. Хворі завжди чекали обходу професора, готовилися до нього, наводили порядок у тумбочках та палаті.

Справді, Григорій Гаврилович — це одна доброта. Він завжди всіх нас розумів і завжди допомагав нам, як міг. В нього і натяку не було на злопам'ятність.

Пригадую, як підійшов до нього Володя Козлюк і каже: "Григорій Гаврилович відпустіть мене на 3 дні на похорон — "бабушка" померла".

А Григорій Гаврилович йому у відповідь: "Так ти ж кілька місяців тому вже відпрошувався на похорон бабушки".

Тоді Козлюк — "Извините Григорий Гаврилович, очень нужно".

"Ну, ладно, йди, — сказав Григорій Гаврилович, і відпустив його на 3 дні.

Інколи, десь на 14-ту годину Григорій Гаврилович їздив у Міністерство охорони здоров'я. Як тільки Григорій Гаврилович за межі інституту і ми теж, звісно, скорочували собі робочий день.

Одного разу Григорій Гаврилович вже пішов, а ми за ним — троє йдемо Солом'янською площею (вона тоді називалася площею Урицького, пізніше площею Брежнєва).

Йдемо десь о 14-й годині, а назустріч нам Григорій Гаврилович і каже:

– Здрастуйте, а ви що тут робите?

– Та ми, та ми... — і почали заїкатися.

– Ладно, "оболтуси", — сказав Григорій Гаврилович і всі розійшлися своїми дорогами.

А коли вже всі ми настільки розпустилися, що у Григорія Гавриловича увірвався терпець, то він провів, я би назвав це, "генеральну сповідь усіх нас".

Як це проходило? А проходило це так.

Григорій Гаврилович збирав усіх нас з двох хірургічних відділень і анестезіологів у ординаторській. Сидячи за столом, він починав монолог, монолог спокійний, без підвищення голосу, я би сказав, що незважаючи на те, що Григорій Гаврилович казав, що ми "сякі такі", цей монолог був задушевний.

Жодних імен Григорій Гаврилович не називав, а лише різні поступки — ми й самі знали, кого, що стосується. Ніколи нікого не образив Григорій Гаврилович.

І такий монолог тривав до 30–40 хвилин. Ми уважно слухали все те, що наболіло Григорію Гавриловичу.

Після цього ми виправилися і десь місяць-два були дисциплінованіші, а потім знову розпускали себе до нової "генеральної сповіді".

В центрі уваги Григорія Гавриловича завжди був хворий. Задля хворого ми робили все і жертвували навіть.

Пригадую, одного разу я ще зранку підійшов до Григорія Гавриловича і кажу: "Прошу Вас, Григорію Гавриловичу, дайте мені, будь ласка, завтра відгул. Дуже треба".

– Добре, — каже Григорій Гаврилович.

Я вже плани буду на завтрашній день. Аж тут під кінець робочого дня підходить Григорій Гаврилович і каже: "Завтра зранку пропунктуєш цього хворого там-то і там-то і введеш те-і-те".

А я: "Григорій Гаврилович, Ви мене відпустили на завтра, може хтось інший це зробить".

– Та ні, краще ти це зроби, а відгул візьмеш іншим разом, що він тобі горить.

– Добре, Григорію Гавриловичу, зроблю, як Ви кажете.

Ось такі в нас були дружні стосунки з Григорієм Гавриловичем, і всі ми працювали як одна сім'я, спокійно, без казусів, бо керував нами високий професіонал і надзвичайний добряк — Григорій Гаврилович.

Свідченням його доброти, порядності, любові до хворого є ось цей лист. До Дня медичного працівника одна із пацієнток тепло привітала всіх медиків тубінституту. І там були такі слова (*цитую*): "А тепер мені хочеться по-особливому привітати вашого медпрацівника, а для мене незабутню, добру людину — Горовенка Григорія Гавриловича — і побажати йому жити "до ста літ і не знати старості", успіхів у всьому прекрасному.

Вітаю Григорія Гавриловича за його людяність, за увагу до інших людей, за безмірне людське тепло. Ця людина стала для мене кришталевим взірцем добра у моєму житті.

При цьому всьому сказаному Григорій Гаврилович мене навіть не лікував ні хірургічним, ні терапевтичним методом, він лікував благородністю своєї душі, щедрою любов'ю до людини, своєю уважністю.

Це було у 1972 році Григорій Гаврилович проводив мені консультацію. Перед мною було його щире, добре по-батьківськи обличчя, яке навіки залишилося в моїй пам'яті.

А далі йдуть привітання та побажання Григорію Гавриловичу та іншим працівникам та підпис Шарова Валентина, м. Запоріжжя".

У 1970 році введений у дію новий кардіохірургічний корпус інституту, і в 1982 році зі складу інституту виділився самостійний Інститут серцево-судинної хірургії.

На той час в нашому інституті ще більше зміцніла хірургічна служба, коли хірургічні відділення перейшли у новий хірургічний корпус, окремий поверх зайняв операційний блок і відділення реанімації. Григорій Гаврилович продовжував координувати роботу всієї цієї інфраструктури.

Григорій Гаврилович багато років працював по організації та вдосконаленню торакальної служби УРСР. Він був головним торакальним хірургом МОЗ УРСР, консультантом Четвертого головного управління при Мінохоронздоров'я УРСР, головою Проблемної комісії "Пульмонологія" при МОЗ УРСР, членом проблемної комісії ЦСРП "Патологія органів дихання", членом Міжнародної асоціації хірургів, членом правління Республіканського і Всесоюзного товариств хірургів, заступником голови Республіканського товариства фти-

зіатрів УРСР, редактором Міжвідомчого збірника "Пульмонологія", членом редакційної ради журналу "Клінічна хірургія", керівником постійно діючого теоретичного пропагандистського семінару.

Григорій Гаврилович був прекрасним сім'янином. У його родині панували любов і взаєморозуміння. Він завжди добрими і теплими словами згадував свою дружину — Єфросинію Пилипівну, дітей — Георгія та Наталію та внуків.

На превеликий жаль, сина Георгія спіткала передчасна кончина після тяжкої хвороби і перенесеної операції.

Сьогодні з нами донька Григорія Гавриловича — Наталія Григорівна Горовенко. Вона все своє життя присвятила медицині. Вона доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, заслужений діяч науки і техніки України, лікар-генетик вищої категорії, завідувача кафедрою медичної і лабораторної генетики Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика.

Наталія Григорівна започаткувала нові напрями розвитку медичної генетики в Україні, зокрема, визначення ступеню генетичної обумовленості вроджених вад серця і судин, мультифакторної патології (бронхіальної астми, хронічного обструктивного бронхіту, atopічного дерматиту, онкологічних захворювань, гіпертонічної хвороби, ішемічної хвороби серця) для розробки індивідуальних схем лікування і профілактики цих захворювань і фармакогенетики.

Наталія Григорівна розробила організаційно-методичні засади діагностики, лікування, профілактики і реабілітації хворих на муковісцидоз переважно в амбулаторних умовах, а також клінічну класифікацію та стандарти діагностики і лікування цієї патології. Вона науково обґрунтувала нові підходи до реадaptaції сімей, де є хворий на спадкову патологію, на прикладі муковісцидозу.

Наталія Григорівна вперше провела дослідження спектру мутацій в гені арилсульфатази А, які призводять до розвитку метакрохроматичної лейкоцистозу, ідентифікувала три нові мутації в цьому гені.

Григорій Гаврилович брав активну участь у роботі багатьох і багатьох наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів, активно виступав на них з доповідями.

В інституті та лікувальних закладах країни Григорій Гаврилович виконав більше 13 тисяч операцій, рятуючи життя хворим на туберкульоз, неспецифічну та онкологічну патологію легень і плеври.

У 1986 р Григорій Гаврилович довго хворів, двічі переносив найкритичніші стани з реанімацією, але тримався мужньо, як справжній, загартований воїн. Всі ми дуже співпереживали йому, як близькій, рідній людині. До свого стану Григорій Гаврилович ставився спокійно, не нарікав, діагноз свій сприйняв з легкою посмішкою. Поруч з ним були його рідні. Але стан його погіршився і вже ніщо не могло його утішити.

11 жовтня 1986 року Григорія Гавриловича Горовенка не стало. Помирав він світло, так як і жив.

Йому йшов 73-й рік. Це невеликий відрізок для благодійних діянь такої великої людини.

Із щоденника Миколи Михайловича Амосова читаємо: "Во время конференции Аня подала мне записку: "В три часа ночи умер Григорий Гаврилович Горовенко". Ушел еще один бывший соратник, если не друг, то хороший приятель и уважаемый человек. Сорок лет он работал в туберкулезном институте: как пришел с фронта, так и тянул до самой смерти. Задышался, а все ходил в отделение. Еще в этом году оперировал. Несколько раз уже был на грани, лежал у нас в реанимации, но силу воли не терял.

Когда я приехал из Брянска в 52-м году, он пошел ко мне в ординаторы, уже будучи кандидатом, чтобы научиться резекциям легких. Научился хорошо. Через два года стал заведовать отделением. Лет десять был заместителем директора. Всякое бывало по части отношений. Но уважение осталось. Завтра надо сходить, проститься".

Григорій Гаврилович з почесними похований на Байковому кладовищі в м. Києві.

Життя цього видатного вченого, який пройшов свій тернистий шлях, долаючи численні перешкоди, постійно вдосконалюючись, було яскравим прикладом самовідданого служіння не лише людині, а й Батьківщині, зразком виконання громадянського і професійного обов'язку, прикладом вірності клятві Гіппократа для наступних поколінь лікарів та науковців.

Україна оцінила внесок професора Г. Г. Горовенка у вітчизняну науку і практику. В 1997 році він був удостоєний (посмертно) звання лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки України за "Наукову розробку і створення системи пульмонологічної допомоги в Україні".

Григорій Гаврилович вніс вагомий вклад у розвиток фтизіохірургії, хірургічної пульмонології та торакальної хірургії.

Григорій Гаврилович Горовенко був яскравою, талановитою, неординарною людиною. Він володів колосальною енергією й ентузіазмом. Його життя, весь трудовий шлях, прагнення, здійснення й надії були пов'язані зі служінням народові України, щоденною кропіткою роботою з хворими, учнями, спілкуванням з колегами. Його ім'я назавжди залишиться в пам'яті наших співробітників, викладачів і науковців, усієї хірургічної, фтизіатричної та пульмонологічної громадськості та медиків не тільки України, але й за її межами. Його невмируще ім'я завжди житиме в наших серцях.

Молимося, щоб Господь Бог упокоїв душу спочилого Григорія, у блаженнім успішні вічний спокій подав йому, у місці світлім, у місці квітучім, у місці спокою, де нема ні недуги, ні журби, ні зітхання. Усякий гріх, що вчинив він чи то словом, чи ділом, чи думкою, щоб Людинолюбний Бог, простив його, бо немає людини, яка жила б і не згрішила, лише один Бог без гріха. Нехай Ісус, Суддя Всемиловичий, насолоди райської удостоїть усопшого Григорія у Царстві Небесному і нехай сотворить йому вічну пам'ять.

Вічна йому пам'ять!

Дякую за увагу!